

תמצית משנה ברורה

מיועד לחזרה בלבד, ואין לסמוך להלכה.

סימן כ"ו – ל"ב (סעיף י"ח)

סימן כ"ו:

מי שמניח רק תפילה אחת

מהשיטות, ממה שיניחם למטה ממקום הקיבורת שלא יוצא בזה לכו"ע, והברכה לבטלה.

יטה התפילין מעט לצד הגוף, באופן שכאשר היד תהיה למטה יהיו התפילין כנגד ליבו.

גידם שניטלה ידו השמאלית אם נשאר מעט מידו מתחת המרפק יניח שם בברכה, ואם ניטלה ידו עד המרפק יניח בלא ברכה, וי"א שצריך לברך. ולמנהגנו כהרמ"א יותר טוב שיברך ב' ברכות על של ראש, ויכוון להוציא את של יד. ואם לא נשאר אלא חצי העצם העליון שבין המרפק לבית השחי יניח שם כשיטת הגר"א ולא יברך (אלא על של ראש כנ"ל). ואם אין לו יד שמאל כלל או שניטל כל מקום הקיבורת פטור מלהניח של יד, וא"צ להניח בימין, וי"א שיניח בימין בלא ברכה. גידם שניטלה ידו הימנית חייב בתפילין, ויבקש מאחר שיניח עליו.

הי' של קשר התפילין של יד תהיה לצד הלב, ותהיה בשוה לתפילין (וכשמטה התפילין לצד ליבו יהיה הי' למטה), ויזהר שהי' תהיה צמודה לתפילין ולא תזוז, ויש מחמירים בזה גם כשהתפילין בכיסם, אך אין לקשור את הי' בגיד כי י"א שהחוט חוצץ בין הזרוע לתפילין, (וכן אין לכרוך הרצועה מתחת התפילין דהוי חציצה), אלא יחתוך בתיתורא מלמעלה ויהדק הי' עם הבית.

כפל קשר העניבה שהרצועה עוברת בה, לא ירחיבה הרבה, כדי שגם היא תהיה כנגד הלב, וי"א שכניסת הרצועה תהיה למעלה מהתפילין, והנוהג כך אין למחות בידו.

המעברתא שבה עוברת הרצועה תהיה לצד הכתף, והקציצה לצד היד, ואם אין לו אלא תפילין של איטר או שהוא איטר ויש לו תפילין של אינו איטר, יניח הקציצה לצד הכתף והמעברתא לצד היד, וי"א שאם יכול יוציא את רצועה ויכניסה באופן שהי' תהיה לצד הלב, אף שקשר הי' יהיה לצד חוץ.

אע"פ שיש מכה במקום הנחת התפילין יניחם, כי יש מקום ביד לב' תפילין, ואם המכה היא בכל המקום הכשר לתפילין, יוכל לסמוך על המקילים להניח בחצי

תפילין של יד ותפילין של ראש כל אחת מצוה בפני עצמה, ועל כן אם אין לו אלא אחת, או שאינו יכול להניח אלא אחת מניח את מה שיכול. וכן אם אין השיירה ממתנה לו יניח אחת, וי"א שעדיף להניח של ראש דקדושתו חמורה, וי"א של יד כסדר התורה, אמנם אם יוצא בשיירה ואינו יכול להניח אח"כ אסור להפסיד מצות תפילין מפני איחור השיירה.

כשמניח של ראש בלי של יד להשו"ע מברך עליה על מצות תפילין, ולהרמ"א מברך עליה ב' ברכות, ועל של יד לבד מברך להניח, והפמ"ג מביא שיי"א שגם על של יד יברך שתיים, ולהלכה יברך רק להניח.

אם הניח שתיהן ולא בירך, וכשבירך הקדים של ראש לא יחזור ויברך, אבל לכתחילה יקדים ברכת של ראש, ואפי' עדיין לא הניח של ראש.

סימן כ"ז:

מקום הנחת תפילין של יד

תפילין של יד יניחם בזרוע שמאל (ודין איטר עיין להלן), ואם הניחם בימין לא יצא יד"ח. ויניחם בבשר התפוח (הנקרא לשון חז"ל קיבורת) שבעצם שבין הקובד"ו (מרפק) לבית השחי, בחצי העצם התחתון הסמוך למרפק שמקום זה הוא הנקרא קיבורת, (והגר"א ועוד אחרונים כתבו שגם בחצי העצם העליון כשר, ואין נכון להקל בזה לכתחילה), ולמטה ממקום הקיבורת פסול לכו"ע.

צריך ליזהר שגם קצה התפילין לא יהיה למטה ממקום הקיבורת, ואם אין לו אלא תפילין גדולים טוב יותר שיקשרם בחצי העצם העליון שיוצא לפי חלק

העליון של העצם, ואם גם בזה מצטער בהנחתם פטור ויניח רק של ראש.

חציצה בתפילין

לא יהא דבר חוצץ בין תפילין לבשרו, בין בשל יד בין בשל ראש, ואפי' לא חציצה כל דהוא, ואפי' כינה חיה ועכ"פ בכינה מתה ועפר, ועל כן יש נוהגים לרחוץ מקום הנחת התפילין, והרצועה אינה חוצצת, וי"א שיש להחמיר בזה לכתחילה.

מי שיש לו בלורית מלבד שהוא דרך שחץ וגאווה גם חוצץ בתפילין, וגם א"א לצמצם להניחם במקומם כדין.

חציצה ברצועות - אין חציצה ברצועות, ובמקום הקשירה יש להחמיר אף ברצועות, ולכן לא יניח רצועות של ראש ע"ג פאה נכרית, ומ"מ אם יש לו מכה יכול להניח הרצועות ע"ג התחבושת או ע"ג כובע דק, וכן בשל יד, אך זה יזהר לכסותם מלמעלה דכתיב "לך לאות" ולא לאחרים לאות.

מי שיש לו מכאוב או מיחוש בראשו והקור יזיק לו, יכול לסמוך על שיטת הרשב"א ולהניח של ראש על כובע דק (דבעבה לא יוכל לצמצם ולהניחם במקומם), וכסה מפני הרואים שאינם יודעים שהוא אנוס, ולא יברך על של ראש, אלא יכוון לפטור של ראש בברכת של יד. ואם יש לו מכה ביד בכל הקיבורת יניח ע"ג התחבושת ולא יברך, ולמנהגנו יברך ב' ברכות על של ראש, ודווקא על התחבושת אבל על חלוקו יש אוסרים. ונכון ליזהר שעכ"פ בשעת ק"ש ותפילה יהיה בלא חציצה כלל.

איטר

איטר נחשב בין אם נולד כך בין שנעשה איטר ע"י חולי ואפי' הרגיל עצמו, ויש חולקים בהרגיל עצמו.

אם עושה כל מלאכתו בשמאל או רוב מלאכתו מניח בשמאלו, ואם הניח בימינו לא יצא.

ואם שולט בשתי ידיו יניח בשמאל כל אדם, ומ"מ אם נח לו יותר לעשות בשמאל הוי איטר.

ואם כותב בימין ושאר מעשיו עושה בשמאל או להיפך (והב"ח כתב דאיפכא לא) י"א שיניח ביד שכותב בה והיא נקראת שמאל, וי"א שיד שכותב בה נקראת ימין ויניח ביד השניה דכתיב וקשרתם וכתבתם, וא"צ לזה כתיבת סת"ם אלא כל כתיבה מהני, (אך אם יכול רק רשימות ותמונות בעלמא יותר טוב שינהג כשיטה ראשונה), וכתב הרמ"א שנוהגים כשיטה השניה, ולדעה זו אם כותב בשתי ידיו מניח בשמאל כל אדם אף שעושה בה שאר מעשיו, אך אם הרגיל עצמו לכתוב ביד שמאל יניח בשמאל כל אדם, ואם אינו יכול לכתוב כלל לכו"ע הולכים לפי שאר מלאכות. והגר"א סובר כדעה

הראשונה, ונראה שאם ביד שכותב בה יכול לעשות שאר פעולות, אלא שנח לו לעשותם ביד השניה, נקרא שולט בשתי ידיו, ויניח התפילין בשמאל כל אדם.

מי שנקטעה יד ימין שלו ולא נשאר אלא הקיבורת, כיון שעתה רגיל להשתמש בידו השמאלית, נעשה הימין לשמאל ויניח ביד הקטועה.

אורך הרצועה של יד כדי הקפת הזרוע ויקשור ממנה הקשר, ותימתח על אצבע אמצעית, ויכרוך על אצבעו ג' כריכות ויקשור. ואם אין ברצועה כדי לפושטה עד האצבע יניח בלא ברכה, אבל הכריכות אינם מעכבות.

הכריכות - נוהגים העולם לכרוך על הזרוע ו' או ז' כריכות, ומנהגנו ז', ויכרכם כולם על הזרוע ולא על הקיבורת. ולא יכרוך הרצועה על התיטורא, ואם מניח של ראש לפני כל הכריכות יכול לכרוך הרצועה על התיטורא ואח"כ יסירנה ויכרוך ז' כריכות, ואם התפילין זזים ממקומם בלא שכורך הרצועה עליהם יכול לכרוך. ויכרוך על האצבע שני כריכות בפרק התחתון ואחד באמצעי, וי"א שלכתחילה יקדים האחד שבפרק האמצעי. וכריכות אלו יעשה אחרי הנחת של ראש.

תפילין של ראש

מקום הנחתם מתחילת עיקרי השיער במצח, והמניחים למטה מזה לא קיימו מצות תפילין וברכתם לבטלה והוא מנהג הקראים, ואף באופן שחלק מהתפילין ואפי' הקצה התחתון מונח על המצח שלא במקום עיקרי השערות עובר על איסור דאורייתא, וגם אם שערו ארוך ויורד על המצח אינו מקום התפילין, ויש לעורר בזה, וטוב להניח קצת למעלה מתחילת עיקרי השערות, כדי שלא ישמט על המצח, ואם נשמטו על המצח יחזירם מיד.

סוף מקום התפילין בשיער הוא עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס, והיינו שגם קצה המעברתא לא יהיה מונח למעלה ממקום זה. י"א שכל גובה הראש הוא בכלל זה, וי"א שהוא עד חצי שפוע הראש, אמנם עדיף שיהיו עד גובה הראש שיוצא בזה לפי כמה ראשונים, ממה שיהיו על המצח שאינו יוצא לכו"ע, ונכון שלא יהיו התפילין גדולים מוד' אצבעות עם התיטורא והמעברתא.

הקשר יהיה מאחורי הראש למעלה בעורף תחת שיפוע הקדקד, כנגד הפנים ולא למטה כנגד הגרון, וטוב שעיקר הקשר יהיה למעלה מן הגומא, ויזהר שלא יהיה אפי' מקצת הקשר שלא במקום השיער. וצריך שיהיה הקשר באמצע רוחב הראש ולא יטה לצדדים, וי"א שאם שינה בזה לא קיים מצות תפילין. ונכון שלא יהיו התפילין גדולות כדי שיוכל להדקם כראוי ולהניחם במקומם.

חליצת התפילין

יסיר תחילה ג' הכריכות מהאצבע, ואח"כ חולץ תפילין של ראש מעומד, ואח"כ חולץ של יד בישיבה, ולפי מנהגנו שעומדים בעת הנחתם יעמוד גם בעת חליצתם. יש מהחכמים שנוהגים לחלוץ ביד שמאל כדי להראות שקשה עליו חליצתם, ואיטר יחלוץ בימין.

הנחתם התפילין בכיסם - יניח של ראש בכיס ועליו של יד כדי שכשיניח יפגע בשל יד תחילה, (ונכון שלא יחלוץ של יד עד אחרי שהניח של ראש). הב"ח והט"ז כתבו שיעשה תיק ארוך וצר ויהיו מונחים של יד ע"ג של ראש, והמ"א כתב שיותר טוב לתת התפילין זה בצד זה, וכן נוהגים, ויתן התפילין מעט לצד מעלה כדי שיפגע בהם תחילה, וי"א שיהיו של יד בצד ימין, ויש נוהגים לעשות ב' כיסים, וגם בזה טוב שיניח כיס של יד קצת למעלה.

מנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתם ובשעת חליצתם.

כשכורך הרצועות יכרוך הרצועות בצידי הבתים, ויש נוהגים לכרוך בב' הצדדים על שם "כנפי יונה". ויאחז הבית ויכרוך הרצועה ולא להיפך.

אלו הנוהגים לעשות תיקים לתפילין יכתבו על כל תיק אם הוא של יד או של ראש, כדי שלא יפגע תחילה בשל ראש, וגם כי של יד קדושתו חמורה, ומטעם זה יזהר שלא להחליף התיקים אא"כ התנה מתחילה.

לא ינער התפילין מתוך הכיס אלא יטלם בידו.

אסור שיהיה כיס התפילין משטענז.

סימן כ"ט:

אין לברך שום ברכה כשחולץ את התפילין בין כשחולץ בלילה, שהרי לילה זמן תפילין, אלא שאין להניח לכתחילה שמא יפית, וכן כשחולץ ערב שבת בין השמשות, שאף ששבת ויו"ט אינם זמן תפילין, ואם מניח לשם מצוה עובר בבל תוסיף, מ"מ אם מניח בלא כוונה אינו אסור אלא מדרבנן גזירה שמא יצא לרה"ר (ויש מתירים), וא"כ אין מצוה בחליצה אלא משום גזירה, ועל כן לא יברך.

הרצועה - יש ליזהר שהרצועה המקיפה את הראש תהיה מהודקת ולא רפויה, משום דבעינן שיהיה מהודק דכתיב "וקשרתם", וכדי שלא יפלו התפילין על המצח או שהקשר ירד למטה לצוואר.

המקום שבקשר שנראה כעין ד' יהיה לצד חוץ, ויזהר שלא יתהפך בעשיתו או בלבישתו, (וכן יזהר בקשר של יד שלא יתהפך).

השחור שברצועות צריך להיות לצד חוץ בין בשל יד בין בשל ראש, והיינו הרצועה המקיפה את הראש, והרצועה המקיפה את הקיבורת פעם אחת, ואם נתהפכה הרצועה מידת חסידות להתענות או לפדות בצדקה. אבל שאר הרצועה א"צ להקפיד שלא תתהפך, ומ"מ ראוי שיהיה השחור כלפי חוץ גם בזה משום נוי מצוה.

אורך הרצועות ורוחבם - צריך שיגיעו הרצועות עד הטבור או למעלה ממנו מעט, ואם הוסיף כשר, וי"א שהרצועה הימנית עד הטבור ושל שמאל עד החזה, וי"א שהרצועה הימנית עד המילה והרצועה השמאלית עד הטבור. רוחב הרצועה של יד ושל ראש לא פחות מאורך שעורה בקליפתה בלא העוקץ, וי"א שדי באורך חיטה ואפשר לסמוך על דעה זו בשעת הדחק. ויש ליזהר במקום כפל ההידוק שלא תתקמט הרצועה או שתחתך ולא יהיה בה כשיעור. אם פחת משיעור אורך או רוחב הרצועות ואין לו אחרות יניחם עד שימצא אחרות, אמנם כתב בארצות החיים שאם אין ב' טפחים חוץ ממה שמקיף את הראש, או שרוחבם אינו אלא כאורך החיטה, יניחם בלא ברכה.

כסוי התפילין - תפילין של ראש טוב שיהיו גלויים ונראים, ותלמיד לפני רבו יכסה אותם בטליתו או בכובע, וכתב הרמ"א שבזמננו שאין מניחים אלא בזמן ק"ש ותפילה א"צ לכסותם בפני רבו. וכתב הא"ר שצריך לגלות את הקשר אך אין נוהגים כך. ובדיעבד יוצא אפי' היו מכוסים לגמרי. ותפילין של יד טוב לכסותם אך אין בזה קפידא.

סימן כ"ח:

זהירות מהסח הדעת בתפילין - חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה שנזכר בהם, כדי שלא יבוא לידי הסח הדעת, ובשעת התפילה א"צ למשמש בהם. וימשמש בשל יד מפני שהיא סמוכה ואח"כ ימשמש בשל ראש. ואם מצא בשעת המשמוש בשל ראש שנשמטו שניהם ממקומם, יחזיר קודם את של יד.

כשאומר וקשרתם לאות על ירך ימשמש בשל יד, וכשאומר והיו לטוטפות ימשמש בשל ראש.

סימן ל':

הנחת תפילין בלילה

אסור להניח תפילין בלילה שמא ישן בהם ויפיח בשנתו, (ומדאורייתא מותר דלילה זמן תפילין).

בין השמשות למ"א מותר להניח תפילין, והפמ"ג מסתפק בזה, ואם לא הניח תפילין באותו היום מותר. ואם התפילין עליו א"צ לחולצם אלא בצאת הכוכבים אפי' יש לו מקום לשומרם. ובשם האר"י כתוב שהיה נזהר לחולצם אחר שקיעת החמה.

תחילת זמן הנחתם משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד"א ויכירנו, ומצותם כל היום.

מתי צריך לחלוץ את התפילין - אם הניח ביום א"צ לחולצם בלילה, אך לא יורה כך לאחרים, ולא יעשה זאת אלא כשהוא יחידי, ואם חלצם לא יחזור ויניחם, ואם הולך לישן יסירם שהרי אסור לישן עם תפילין שינת קבע, (ואפשר שבלילה אסור גם שינת עראי). ואם אין לו מקום לשומרם יכול להשאירם עליו כל זמן שלא ישן, וכתב המ"א שיאמר לאחרים שמניח כדי לשומרם, וכוונתו שבאופן זה מותר אפי' אין כוונתו לשמירה. אבל אסור להניחם כדי לשומרם, ויש מקילים אף להניחם כדי לשומרם, ויכול לכוון בזה לשם מצוה, אך לא יברך.

היוצא לדרך יכול להניחם בלילה, ודווקא כשהוא הולך או רוכב, אבל אם הוא יושב בעגלה אסור ויש מתירים אף בעגלה, ואם אין לו מקום לשומרם אין להחמיר. ואפי' יש לו מקום לשומרם מותר בהולך או ברוכב, ויכול לכוון לשם מצוה, וכשלו בשם בלילה א"צ להניח ידו עליהם (כמו ביוצא לדרך להלן) אך ביוצא לדרך כמה שעות קודם אור הבוקר צ"ע אם צריך להניח ידו עליהם. וכשיגיע זמן תפילין ימשמש בהם ויברך, ואם בירך בלילה א"צ לחזור ולברך, ומי שאינו יוצא לדרך ויברך בלילה צ"ע אם יחזור ויברך, והנהגים להניח ולברך בעלות השחר לא שפיר עבדי.

היה בא בדרך ותפילין בראשו והגיע צאת הכוכבים, ומתירא לחולצם ולנושאים בידו, או שהיה יושב בבית המדרש והגיע זמן בין השמשות של ערב שבת, ואינו יכול לטלטלם בידו או להניחם שם (בתי כנסיות שלהם היו בשדה), מותר להשאירם עליו, ויניח ידו עליהם עד שיגיע לביתו, ואם יש בית משתמר סמוך לחומה חולצם ומניחם שם. שיטת הט"ז שאם יושב בבית המדרש בחול א"צ להניח ידו עליהם כיון שיוודעים שלבשם מבעוד יום, והמ"א חולק.

אם התפלל מעריב מבעוד יום ועדיין לא הניח תפילין, י"א שלא יניחם אח"כ, שהרי עשאו לילה, ואלו שמתפללים מבעוד יום אבל חוזרים וקורים ק"ש בלילה,

אפשר דבכה"ג יכול להניחם. אבל האחרונים הסכימו שחייב להניחם אבל לא יברך. ואם הציבור התפללו מעריב והוא לא התפלל יכול להניחם בברכה אך אם הוא בין השמשות אף שחייב להניחם מ"מ לא יברך, אך אם כבר הניח באותו יום אין ראוי להניחם אחרי שהציבור התפללו מעריב.

סימן ל"א:

תפילין בשבת ויו"ט וחול המועד

הנחת תפילין בשבת ויו"ט - בשבת ויו"ט (וכן יו"ט שני בחו"ל) אסור להניח תפילין, מפני ששבת ויו"ט הם אות, ואם מניחים בהם תפילין שהם ג"כ אות, זה זלזול לאות שלהם, ואם הניחם לשם מצוה עובר בבל תוסיף, אבל המניח שלא לשם מצוה אין בזה לא בל תוסיף (ומהב"ח והגר"א משמע שאף מדרבנן אין איסור) ולא זלזול, אא"כ מניחם בפרהסיא, וי"א דאסור גם שלא לשם מצוה, ומותר רק כשהם מונחים בבזיון.

טלטול תפילין בשבת ויו"ט - י"א דהוי ככלי שמלאכתו לאיסור, דמותר רק לצורך גופו או מקומו, ויש מתירים לטלטלם כדי שלא יפלו או יגנבו, ובמקום הדחק יש להקל.

הנחת תפילין בחול המועד - לשיטת השו"ע אין להניח תפילין בחול המועד, ולשיטת הרמ"א חוה"מ חייב בתפילין וכן נוהגים, ולענין הברכה הרמ"א כתב שלא יברך בקול רם, והאחרונים הסכימו לדברי הט"ז שטוב יותר להניחם בלא ברכה, ויחשוב בדעתו שאם הוא מחויב מניחם לשם מצוה, ואם אינו מחויב אינו מניחם לשם מצוה (ובזה יוצא ידי כל השיטות ואינו עובר לא על בל תוסיף וגם אינו זלזול).

חליצת התפילין בחוה"מ לפני הלל, ויש שחולצים אחרי קדושה ויזהרו לכוון לשמוע חזרת הש"ץ.

אין להניח תפילין דר"ת בחול המועד.

אין נכון שבבית הכנסת מקצת יניחו ומקצת לא יניחו משום לא תתגודדו.

מי שאינו מניח ונמצא במקום שמניחים יניח בלא ברכה.

ציבור שנהגו להניח בחוה"מ אין לשנות המנהג.

סימן ל"ב:

ד' פרשיות

מצות תפילין שיכתוב ד' פרשיות, והם- קדש, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע.

כסדרן- צריך לכתוב ד' פרשיות אלו לפי הסדר הנזכר, בין בשל יד בין בשל ראש, וסדר הכתיבה הזה הוא גם לר"ת, ואם שינה פסול אפי' השאיר נייר חלק וכתבה אח"כ במקומה. ואפי' חיסר אות אחת והמשיך לכתוב, אינו יכול להשלימה אח"כ, דלא הוי כסדרן. ומ"מ בהקדים פרשה מאוחרת לא נפסלה הפרשה עצמה, ויכול לצרפה לפרשה הקודמת שנכתבה עבור תפילין אחרים, אם יודע בודאי שנכתבו קודם (וספק לחומרא). וכן אם נפסלה פרשה אחת נתבטלו הפרשיות שלאחריה, אך יכול לצרף הפרשה המאוחרת כנ"ל.

לכתחילה יכתוב של יד ואח"כ של ראש, וכן נוהגים, וי"א שיקדים כתיבת של ראש, ודין זה אינו מעכב בדיעבד. ולכתחילה יכתוב של יד ושל ראש ברציפות, ולא יפסיק ביניהם בשום דיבור.

בשל יד כותב כולם בקלף אחד, ויחלקם לד' עמודים, ובשל ראש כותב בד' קלפים, ובדיעבד אינו מעכב.

דיני הדין

צבע הדין- יכתוב הפרשיות בדיו שחור, ולא באדום או ירוק וכיוצא בזה. ודיו כחול נראה דפסול, ואפי' טבעו שנעשה שחור אחרי הכתיבה משמע דפסול.

מרכיבי הדין- הדין כשר בין אם יש בו מי עפצים בין אין בו מי עפצים, ולכתחילה יכתוב בדיו העשויה מעשן עצים או מעצים עצמם, או בשמנים השרויים במי עפצים. ולא יטיל לתוכו קומא או קנקנתום, דלכתחילה בעינן כתב שיכול להמחק, ובדיעבד מהני, והיום נוהגים לעשות הדין מתערובת של מי עפצים קומא וקנקנתום על ידי בישול. ואם עשאו ממי עפצים וקנקנתום כשר אף בלא גומא, והמשכנות יעקב מחמיר בזה. והפמ"ג מסתפק אם כשר במי עפצים בלבד, או בקנקנתום בלבד, והגר"א פוסל בזה אף בדיעבד, ולמעשה אין להחמיר בדיעבד במי עפצים וקנקנתום יחד, אבל לכתחילה יש לחוש שאם עושה דיו ממי עפצים וקנקנתום שיוסיף גם גומא, או שיעשהו ממי עפצים וגומא.

כתב אפי' אות אחת ואפי' מקצת האות בשאר מיני צבעונים כגון אדום או ירוק או בזהב פסול. וצ"ע אם יכול לתקנם ע"י שמעביר קולמוס עם דיו עליהם.

אם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וישאר הכתב התחתון וכשר, ואין בזה פסול של שלא כסדרן,

וי"א שאם יש הרבה אותיות כאלה בכמה דפים יש לחוש למנומר. ואם עשה כך באזכרה אין לו תקנה להעבירו, משום דהוי כמוחק את השם. ואם זרק שאר מיני צבעונים על הדיו פסול, וי"א דלא מהני שיחפה מלמעלה בדיו וצ"ע.

אות שנדבקה בחברתה

צריך שכל אות תהיה מוקפת גויל, ועל כן יזהר שלא תדבק אות בחברתה, ואפי' האות האחרונה בשורה, ואפי' קוצו של יו"ד צריך להיות מוקף גויל.

ואם כתב אות גדולה ונדבקה לחברתה, י"א שכשר ויש פוסלים, ויש להחמיר בזה ולגרר, ומהני התיקון ואין בזה חסרון שלא שלא כסדרן כיון שהיה כאן צורת אות.

ואם תג דבוק לתג אחר באותה האות פסול, ומהני בזה גרידה, ואם נוגע בתג מאות אחרת יש בזה מחלוקת, ולכתחילה צריך לגרור.

מדיני האותיות- יכתוב כתיבה תמה שלא יחסר אפי' קוצו של יו"ד, (וכ"ש אם חסר רגלו הימנית של היו"ד). ויעשה התגים כראוי באותיות שעטנ"ז ג"ץ, ובדיעבד אם לא תייג כשר לרוב הפוסקים. ויכתוב כתיבה גסה שלא יהיו נמחקים מהר. ומצוה ליפותם מבפנים ומבחוץ.

כתיבה בימין- צריך לכתוב בימינו ואפי' שולט בשני ידיו, (וגם כשבא לתקן יתקן בשמאל, אבל להפריד אותיות כשר בשמאל), ואם הוא שולט בימין וכתב בשמאל פסול, ואיטר כותב בשמאלו, ואם כתב בימינו פסול, (ואם אינו מוצא אחרים יניחם בלא ברכה). וסופר שכותב בימין וכל מלאכתו בשמאל או להיפך, לכתחילה אין לקבלו לסופר, ובדיעבד כשר. ואם כתב בפה או ברגל פסול.

שרטוט

לשיטת השו"ע א"צ לשרטט אלא שורה עליונה, ואם לא שרטט כלל לר"ת פסול אבל להלכה כשר, ואם אינו יודע לישר השיטה ישרטט לכתחילה כל השורות, ובדיעבד אפי' כתב השורות עקומות אין לפסול התפילין. ואם רוצה לשרטט הרשות בידו. ולא ישרטט בעופרת או בדיו וסיקרא וכדו' ואפי' בין השיטין, מפני שמקום השרטוט נשאר צבוע, ובדיעבד כשר, (וי"א שאם שרטט בשחור ועי"ז אות נוגעת בחברתה פסול).

לשיטת הרמ"א אפי' יודע לכתוב בלא שרטוט צריך לשרטט למעלה ולמטה ומן הצדדים, וכן נוהגים. ואם שרטט כל השורות ילה"ס אם צריך לשרטט מן הצדדים ובדיעבד אין להחמיר.

שרטוט של תפילין א"צ להיות לשמה.

בספר ברוך שאמר כתב שטוב לשרטט השיטין לצד הבשר, ולמעלה ולמטה ובצדדים לצד השער.

הקלף

העור בשעת עיבודו חולקים אותו לשתיים, החלק שבצד השיער נקרא קלף, והפנימי נקרא דוכסוסטוס. וקלפים שלנו אין חולקים אותם ויש להם דין קלף, ואין מגררים קליפתו העליונה אלא כדי לתקנו ולהחליקו, (ואם גירר יותר החכ"א פוסל והחת"ס מכשיר), ומצד הבשר גוררים הרבה עד שלא נשאר אלא הקלף, ובדיעבד אם לא גירר כל כך יש מחמירים ויש מקילים, ואף שהמיקל יש לו על מי לסמוך, על הסופרים לזיהר בזה שלא ישאר שום קרום וקליפה דקה אפי' כחוט השערה. התפילין נכתבות על הקלף ולא על הדוכסוסטוס או הגויל, ובצד הבשר, ואם שינה פסול, וסימנו שבאותו צד הקלף מתכווץ כשמלחחים אותו, ומ"מ אין לפסול תפילין שנים ע"י סימן זה.

עיבוד הקלף - צריך לעבד את הקלף בעפצים או בסיד, ואם לא עיבד פסול, ויניח העור בסיד עד שיפול השיער מאיליו ולא ע"י גרירה, ואם הוציאו קודם לכן פסול, ויש שמכשיר באופן ששהה ד' ימים בסיד.

עיבוד לשמה

יעבד את הקלף לשמה ובלא זה פסול, ואם אין לו תפילין אחרות יניחם בלא ברכה (ובס"ת יכול לברך). שיטת הפמ"ג שדין לשמה הוא מדרבנן, וספיקו לקולא, אך מרעק"א ועוד פוסקים משמע שהוא מדאורייתא, ויש להקל בדיעבד. וטוב להוציא בשפתיו בתחילת העיבוד (כששם העורות בתוך הסיד) וזה מועיל לכל המשך העיבוד אפי' כמה ימים, ובדיעבד מהני במחשבה. ואם רק סוף העיבוד היה לשמה נחלקו בזה האחרונים, ובדיעבד אין להחמיר. אמנם דווקא כשחשב לשמה בסוף העיבוד, אבל בעת תיקון הקלף וכדו' ודאי אינו מועיל.

צריך לעבד לשם תפילין, או לשם ס"ת דקדושתו חמורה, (ומותר לעשותו תפילין, אך לדבר חולין אסור להשתמש בו, אא"כ התנה בתחילת העיבוד שיוכל לשנותו לכל דבר, וכן ראוי להתנות, אבל באופן שאמר שעושה לשם ס"ת" או לדבר רשות י"א דלא חשיב לשמה), אבל אם עיבדו לשם מזוזה פסול לתפילין, ואינו כשר אלא למזוזה. ואם עיבדו לתפילין כשר אף למזוזה ופסול לס"ת, ואם עיבדו לרצועות לא יעשה ממנו פרשיות, ואפי' לבתים יתכן דפסול.

עיבוד ע"י אינו יהודי - שיטת הרמב"ם דפסול דאדעתא דנפשיה קעביד. ושיטת הרא"ש שאם מסייע לאינו יהודי בעיבוד הקלף כשר, ואפי' לא סייעו אלא בסוף העיבוד, ואפי' הסיוע היה ביחד עם העכו"ם, (ובדיעבד מהני להרא"ש אפי' לא סייעו כלל כיון שאדעתא דישאל המצווהו קעביד). וכתב

הרמ"א שנוהגים להכשיר כשהישראל סייע לאינו יהודי, ועל כן יתן הישראל את העורות לשמה ויאמר לנכרי שישמשיך את העיבוד לשמה, ויותר א"צ לסייעו. ואם הישראל נתן את העורות לשמה ולא אמר לעכו"ם כלום הפמ"ג מסתפק, ויש מקילים בזה. ואם הישראל מסייע בסוף העיבוד ולא אמר לעכו"ם כלום ודאי לא מהני, ואם הישראל גמר בלא סיוע העכו"ם יש מכשירים, ואין למחות ביד המקילים בזה.

חשש זיוף העכו"ם - מסמן הקלף ע"י נקבים במרצע בצורת אותיות, ואף שיכול העכו"ם לזייף ע"י שיניח עור אחר ע"י הנקבים ויעשה חור דומה, אין חוששים לזה, מפני שהעכו"ם חושש שיכיר הישראל בזיוף בטביעות עין או שיראה שהחור יותר חדש. והמ"א כתב שיעשה סימן בכתיבה במקום שאין דרך לעבד, ובדיעבד יש להקל כהשו"ע. ויש לזיהר שלא יניח העכו"ם המעבד טלאי בנקבים שנמצאים בקלף, מעור שלא עובד לשמה, וקשה להבחין בזה אם לא נגד השמש. עור שלא עיבדו לשמו עיין יו"ד רע"א איך יכול לתקנו.

יהיה הקלף מעור בהמה חיה ועוף הטהורים, עור משובת, ואחריו חיה ואחריו בהמה, ושליש יותר טוב. וכשר אפי' מנבלה (ואפי' נחורה ועקורה) וטריפה, אבל מטמאים פסול (ולא יכתוב בהם גם שאר ספרים שאינם תנ"ך, ואם כתובים ברמז מותר), ועור דג נמי פסול.

נקבים בקלף - אם יש בקלף נקבים, אם הנקב קטן ונסתם הנקב ע"י הדיו, אפי' אם כשמסתכלים כנגד השמש רואים נקב כשר. ואם ע"י הנקב נראית האות חלוקה לשתיים פסול, ואפי' אם הנקב באמצע עובי האות פסול אע"פ שעד מקום הנקב יש צורת אות, אא"כ ניקב לאחר הכתיבה, דאז כשר אם יש עד הנקב צורת אות, והיכא שנעשה נקב באמצע האות לאחר הכתיבה צ"ע.

עובי קלף כל פרשה - הסופרים הזריזים עושים ג' מיני קלפים, העבה יותר לפרשת שמע שהיא קטנה, והדק ממנו לפרשת והיה כי יביאך שהיא יותר גדולה, ולפרשת קדש ווהיה אם שמוע שהם ארוכות עושים קלף דק מאד, ובזה יתמלאו בתי התפילין בשוה, וזהו נוי לתפילין. ויש שעושים בעובי אחד ומשאירים בקצרים גליון ריק.

הקף גויל לאותיות - כל אות צריך שתהיה מוקפת מכל צדדיה גויל, ואם אינה מוקפת גויל פסול, ואם היה מוקף גויל בשעת כתיבה וניקב או נקרע אח"כ כשר.

שיטת רוב הפוסקים שא"צ שיהיו האותיות מוקפות גויל בתוכם (והיינו באותיות שיש להם ג' דפנות, אבל בב' דפנות לא מיקרי תוך), ואפי' אם בשעת כתיבה

דבעי כסדרן, אא"כ ניכר להדיא ההפסק בין ב' החלקים. ואם נשאר כמלוא או קטנה דידהו וניכר שהיא ו' או נ' כשר וא"צ להראותו לתינוק.

אם חסר בצורת האות כגון א' שאין הי' שלה נוגעת בה, או פ' שאין הנקודה נוגעת בגג, או אותיות שאינם פשוטות שיש הפסק באמצעם וכדו', פסול אע"פ שהתינוק קוראו כהלכתו, שאין קריאת התינוק מועילה אלא כשחסר משיעור האות ודומה האות במקצת לאות אחרת, ומ"מ מועילה בזה קריאת התינוק להכשירו ע"י תיקון.

אינו מוקף גויל - אם היה נקב כבר בשעת הכתיבה, או שרגל הכ' מגיעה לסוף הקלף ואינו מוקף גויל, וכ"ש אם גגי האותיות ואמצען אינם מוקפים גויל, פסול, דבעינן מוקף גויל בשעת הכתיבה, ואפי' יש שיעור כדי לגרר פסול, ואם רוצה לתקן יגרר קצת שיהיה מוקף גויל, אבל אינו מועיל להדביק מטלית. ואם ספק מתי ניקב כשר, דמסתמא אם היה בשעת כתיבה היה הסופר רואהו, אא"כ הוא נקב קטן מאד. ואם יש הפסק באמצע האות בלא נקב או קריעה כשר אם יש עד שם צורת אות אע"פ שהיה בשעת כתיבה. ואם מגיע הנקב עד האות הסמוכה כשר והדרך החיים מחמיר בזה וצ"ע למעשה, אכן אם מצטרפת עוד קולא כגון שהאות גדולה שאף בלא מקום הנקב והקפת גויל יש בה כשיעור, כשר, ויותר טוב לגרר שיהיה מוקף גויל, ויהיה כשר בכה"ג אף בתפילין ומזוזות דבעי כסדרן. אם האותיות נוגעות זו בזו אפי' לאחר הכתיבה פסול.

מתי לא מהני גרירה משום חק תוכות

אם נפלה טיפת דיו או צבע אחר על האות, או אפי' לא נוגעת בגוף האות, או שנפלה על האות עצמה ונתפשט לחוץ, אם עי"ז נראית כאות אחרת, או שאין ניכר שום צורת אות, פסול, ואפי' לא נחסר רק קוצה של י' בין של ימין בין של שמאל. ואין נ"מ אם נעשה בשעת כתיבה או אח"כ. ואינו מועיל לגרר מה שנפל דהוי חק תוכות. ואף אם יעביר קולמוס על האות לאחר הגרירה פסול. ואף אם הטיפה לחה והאות יבשה פסול. ותקנתו שייגרור קצת מהאות עצמה עד שלא יאה בה צורת אות ואח"כ יתקננה, ויהיה כשר אף בתפילין ומזוזות אם עדיין לא המשיך לכתוב. אבל אם נפל דיו ועדיין ניכרת צורת האות יכול לגרור ואין בזה משום חק תוכות, ומועיל אף בתפילין ומזוזות, ומועיל אף בלא תיקון אך לכתחילה עדיף שיתקן ואף שהפמ"ג מחמיר בזה רוב הפוסקים מקילים, ויכול להעביר קולמוס על הדיו שנפל ויעיל ממ"נ. ואם נפלה הטיפה מבחוץ והיא צמודה לאות ועדיין ניכרת צורת האות יגרר את הדיו שנפל כדי שתהיה האות מוקפת גויל. ואם נפל הדיו באמצע כתיבת האות והמשיך לכתוב באופן שאין לה צורת אות וגרר ונעשית בצורת האות

אין גויל בתוכם כשר, ומ"מ לכתחילה אין לכתוב באופן זה, ואם ניקב כל החלל ואפי' ניקב גם חלק מעובי האות ונשאר מעט מבחוץ כשר. והירושלמי מחמיר שצריך מוקף גויל בתוך האותיות בכל הצדדים בשעת כתיבה כמו מחוץ לאותיות, ודע הט"ז והפמ"ג להחמיר כהירושלמי, (וכתב הט"ז שלהירושלמי אם ניקב מקצתו בפנים כשר, אבל מהפמ"ג והדרך החיים מבואר דפסול, וכן משמע בירושלמי). ובמקום דחק אם אין סופר שיודע לקלוף סמוך לנקב ולעשותו מוקף גויל, אפשר לסמוך על הפוסקים שמכשירים אפי' ניקב כל תוכו.

נתחסרה חלק מהאות

ניקבה רגלה השמאלית של ה' או שנמחקה מקצתה (והיה מוקף גויל בשעת כתיבה) להרא"ש כשר אפי' לא נשאר אלא כל שהוא, דס"ל שאין לה שיעור ואפי' כתב מתחילה רגל קצרה כשר, (ובשאר אותיות מודה הרא"ש שדין הרגל השמאלית כמו הימנית). ושאר פוסקים מצריכים שישאר ברגל הפנימית כמלוא אות קטנה. וכתב הרמ"א שהלכה כדבריהם, וכתב המ"ב דמשמע שפסק הלכה כוותיהו ואינו רק חומרא מספק, ויש להזהיר לסופרים שנכשלים בזה. ובתפילין ומזוזות דבעינן כסדרן לא מועיל בזה תיקון כיון שאין כאן צורת אות, ומ"מ נראה שאפשר להקל ע"י תיקון.

ניקבה רגלה הימנית של ה' או שנמחקה ונתמעט אורכו (וה"ה לד' ל' פ' צ' ק' ר' ת' ח' ח') בשתי הרגליים) אם נשאר מהיך הימני מהנקב ולמעלה כמלוא אות קטנה והיינו י' עם הקוץ התחתון שלה כשר, ומשערים בכתב בינוני, ואפי' כתב כתב גדול, ואם כתב כתב קטן כשר בכמלוא אות קטנה בכתב שכתב וא"צ להראותו לתינוק, ואפי' כתב מתחילה כך כשר. אבל אין מצרפים מה שמתחת הנקב אפי' אין הנקב ניכר להדיא. ואם נפסק עובי הרגל ונשאר אפי' שריטה דקה כשר, דאין שיעור לעובי האותיות, וצ"ע.

נפסקה אחת מהאותיות הפשוטות (כגון ו', ז', רגל הנ' או כ' או ד' שגגו קצר, ובז' שנשאר כמלוא אות קטנה מסתפק הפמ"ג) מחמת נקב לאחר הכתיבה, או שחסר דיו באותו מקום אפי' בתחילת הכתיבה, או שכתבו הסופר כך ונסתפק אם יש בו כשיעור בזה מהני **קריאת תינוק**, שאם תינוק שאינו חכם שמבין הענין וידע לזהות את האות מתוך הענין, אבל יודע לקרוא האותיות (אע"פ שאינו בקי בצורת האותיות), אם יודע לקרותו כשר אפי' ניכר ההפסק, ואם לאו פסול. וא"צ לכסות לתינוק את שאר האותיות (אבל המ"א כתב שיכסה את שאר הפרשה חוץ מתיבה זו ושלפניה ואחריה). ואם נשאר דיו מתחת לנקב לא מועיל קריאת תינוק כי הוא יצרף את מה שלמטה, וצריך לכסות את הדיו שלמטה. אלא שאם נשאר למטה והתינוק קוראו עי"ז כשר ע"י תיקון אף בתפילין ומזוזות

פסולה, אך אם גירר הטיפה ואח"כ המשיך לכתוב האות להרד"ך פסול והשו"ע והרמ"א מכשירים, והאחרונים כתבו להחמיר, אא"כ משתמש בדיו שנפל לעשות ממנה את שאר האות.

אם נטפה שיעור על האות אע"פ שהאות מכוסה ואינה ניכרת יכול לגרר את השעור וכשר. ואם השעור היא על אותיות משמות שאסור למוחקם אסור לגרר שמא ימחוק, אלא יחמם את הקלף ועי"ז תוסר השעור. ואם נפלה השעור בשבת אם האות שמתחתיה נראית כשר, ואם אין האות נראית אם נמצא בין גברא לגברא יוציא ס"ת אחר, ואם הוא באמצע הקריאה יקרא המכוסה בעל פה וימשיך קריאתו עד סוף הקרואים כיון שכבר קרא מה שמכוסה. (אומן המתקן ספרים ע"י דבק יזהר שלא ימחוק שמות, אלא יניח נייר בלא דבק או שעור על כל שם, ואח"כ ידביק).

ואם טעה וכתב ד' במקום ר' אפי' אחרי שגמר כתיבת הר' או ב' במקום כ' אין לו תקנה שיגרר את הטעות, דהוי חק תוכות, אבל יכול להוסיף דיו ולעשותו עגול. וכן אם כתב ר' במקום ד' וכ' במקום ב' אין לו תקנה לגרר חלק מעובי האות ולעשותם ד' וב', אבל יכול להוסיף דיו ולעשותם ד' וב'. וכן אם כתב נ' במקום ז' אינו מועיל גרירה וצריך למוחקו. ואם כתב ה' במקום ד' אינו מועיל לגרור הרגל של הה', אלא יגרור גם מגג הד' עד שיהיה כמו ו', או שיגרור מצדה עד שלא יהיה עליו צורת ד', ואח"כ יתקננו.

כללא דמילתא לענין חק תוכות גרירה אינה מועילה, אבל תוספת כתיבה מועילה. ולענין כסדרן היכא שמועילה גרירה הוי כסדרן, אבל תוספת כתיבה פסול, אא"כ עדיין לא כתב האותיות שאח"כ.

מ' פתוחה שנדבק הפתיחה ונעשית סתומה פסולה, (דאותיות מנצפ"ך) כותב הראשונות בתחילת התיבה או באמצע, והסופיות בסוף התיבה, ואם שינה פסול) ואפי' לא נדבק רק כחוט השערה, ואינו מועיל לגרור הסתימה, אלא יגרור כל החרטום שתשאר הנ' הכפופה, ואז יכתוב מה שגרר, (וכן בכל אות המורכבת משתי כתיבות א"צ לגרור אלא אחת, אבל אות שנעשית בכתיבה אחת צריך לגרור הכל). ואם נסתמה המ' באמצע הכתיבה הט"ז מיקל בזה, ונראה שלהרד"ך יש להחמיר. ואם נכתב בכשרות ונדבק אח"כ יכול לגרור מהנ' הכפופה, וצ"ע אם מועיל בכה"ג גרירת חצי חרטום.

וכן שאר אותיות שנתקלקל צורתם בשעת הכתיבה או אח"כ, כגון ד' שנעשית ך, אינו מועיל לתקנם ע"י גרירה, אלא ימחק רגלו שלא תהיה צורתו עליו ואח"כ יתקן, או שימשיך גג האות באופן שיהיה ניכר שזה ד'. ואם עשה הך' למעלה כמו ד' שהיא פסולה לרוב הפוסקים אינו מועיל לעשותה עגולה ע"י גרירה, אלא ע"י שיוסיף דיו, ואין בזה חסרון של שלא כסדרן. ושני ז' שנעשו ח' אין מועיל לגרור הגג בלא לבטלם מצורת ז'. וכל זה מועיל בתפילין ומזוזות רק אם לא המשיך לכתוב עדיין.

תמצית ספר חפץ חיים:

כלל ב'

התר דבאפי תלתא

להרבה פוסקים אין ההתר אלא בדבר שאינו גנאי גמור, שבזה תולים שכשאומרו בפני ג' שיודע שיגיעו הדברים למי שמדבר עליו, יאמר בלשון שאינה נשמעת לגנאי.

וי"א שדבר שכבר נתפרסם בפני ג' אין בו איסור לשון הרע כיון שעשוי להתפרסם. אמנם להתר זה יש כמה תנאים- א' אין ההתר אלא לספר באקראי אבל לא להעביר הקול ולגנותו יותר.

ב' אין ההתר אלא אם יודע בעצמו שנתפרסם לשלשה, אבל אסור לסמוך על חבירו בזה.

ג' אם השלשה או אפי' אחד מהם יראי אלוקים אסור לספר, מפני שהם לא יספרו וא"כ אינו עתיד להתפרסם, ויתכן דה"ה אם אחד מהם קרובו או אוהבו.

ד' דווקא באותה העיר מותר אבל לא בעיר אחרת אע"פ ששיירות מצויות.

ה' אם המספר הזהיר אותו שלא לגלות אסור לספר.

ו' יש לזהר שלא להוסיף שום דבר יותר ממה ששמע, ואפי' להטעים את הדבר כגון לומר שהדבר מתאים לו אסור. (ועל כן צריך לזהר שאם מפורסם על אדם דברים שעשה בעבר וכעת נוהג כשורה, או דברים שאבותיו עשו והוא נוהג כשורה, אסור לגנותו על זה, ולא שייך בזה התירא דאפי' תלתא כיון שלפי האמת אין בזה שום גנאי).

ז' אם יודע שהשומע יקבל את הסיפור ואולי יוסיף על הגנות אסור לספר לו, ויש בזה משום לפני עוור.

וא"כ נמצא שלהרבה פוסקים אין מקום לקולא זו, וגם לשיטה זו כמעט אין לקולא זו מקום במציאות, לכן השומר נפשו ירחק מזה.

עוד כמה פרטים בהתר זה - אם ישבו ז' טובי העיר לדון על אדם מסוים והכריעו לחובתו, אסור בשום אופן לאחד מהם לומר או לרמוז שדעתו היתה לטובת אותו אדם, ואפי' מחרפים ומגדפים אותו אסור.

אסור לומר על דרשן שאין בדרשותיו ממש, וזה לשון הרע גמור, ויכול לגרום לנזק מומן או לבושה וצער, (ואם כוונתו לטובה שילך לדרשן וייעץ לו איך לתקן הדבר).

המספר דבר באפי' תלתא על מסחרו, מותר לגלותו לאחרים, בכפוף לתנאים הנ"ל.

כלל ג'

לשון הרע בפניו - איסור לשון הרע הוא אפי' על אמת, ואפי' היה מוכן לומר הדברים בפניו אסור, וגם בפניו ממש אסור, ואדרבה יש חומרא בפניו כי הוא עז וחצוף ומביא לידי מריבה ומלבין פניו. ואינו מותר בדבר שהיה אומר בפניו היינו בלישנא דמשתמע לתרי אנפי שזה תלוי בצורת האמירה, ובזה אם היה אומר כן בפניו ודאי היה נמנע מלומר באופן שמגנהו, אבל כשמגנהו אסור אף אם היה אומר כן בפניו.

איסור לשון הרע הוא אפי' כשאומרו בדרך שחוק ולא מתוך שנאה.

מתי אסור אף כשאין בדבריו לבד כדי לגנותו - איסור לשון הרע הוא גם כשלא אומר על מי מספר, אך השומעים יבינו זאת. וכן אם לא גינהו אבל נסבב מדבריו גנות והוא נתכוון לזה אסור. ויש שמספרים לתומם כאילו אינם יודעים שזה גנות וגם זה אסור.

אפי' לא הגיע שום רעה למי שמספר עליו, ואפי' משער מתחילה שכך יהיה, אסור.

בצדק תשפוט עמיתך - אם עשה מעשה שאפשר לדונו לזכות או לחובה, בירא אלוקים אף בקרוב לחובה יש לדון לזכות. ובבינוני אם המעשה שקול יש לדונו לזכות, ואם נוטה לחובה נכון לדונו כספק, וודאי שלא ילך לבזותו עבור זה אלא לפי מה שיבואר בכלל ד' ה' וי'.

כלל ד':

אסור לומר כל דבר שחבירו יתבזה עי"ז, כגון לזכור מעשי אבותיו, לזכור מעשיו הראשונים (בין בדברים שבין אדם למקום בין בדברים שבין אדם לחבירו), וגם מעשים שנעשו כעת אסור לספר, (ובבין אדם לחבירו יש פרטי דינים בזה ויבוארו בכלל י').

מתי אסור ומתי מותר לפרסם חטאים של אחרים

באיש בינוני או בצדיק - אסור לומר על אדם שלא נהג כשורה גם בדבר שיש רבים שנוהגים כך, ואסור לומר אפי' על פרט מפרטי המצוות או דין דרבנן שלא קיימו כראוי, דשמא לא ידע שהדבר אסור מדינא, (ועל כן אסור לגנות את חבירו על מידות רעות, כי יש רבים שאינם יודעים חומרת הדברים, אלא יוכיחו ויאמרו לו גודל האיסור), ואסור אפי' עשה כך כמה פעמים. אבל אם יודע שהוא ידע שהדבר אסור ועשהו במתכוון, אם עשה החטא פעם אחת בסתר אסור לגלות כי אולי חזר בתשובה, ואסור לגלות לדייני העיר אפי' יש עמו עד נוסף, אלא צריך להוכיחו בלשון רכה, וכ"ש בת"ח שאסור לפרסם חטאו ואסור להרהר אחריו כי ודאי עשה תשובה.

לץ השונא תוכחות - אם החוטא הוא לץ השונא תוכחות טוב לומר לדייני העיר שייסרוהו ויפרישוהו מן החטא, או לקרובי החוטא אם דבריהם מקובלים על החוטא. ויכוון המספר לשם שמים, והשופטים ייסרוהו בהצנע. אבל אם הוא עד יחידי לא יעיד על כך, אך יכול לגלות בהצנע לרבו ואיש סודו שמאמינים לו כשניים, (כשעשה במזיד דבר שאיסורו ברור, להלן ז' ז') ומותר לרבו לשונאו על כך ולהתרחק ממנו, אבל גם לו אסור לספר לאחרים, (ויתכן שאם דברי רבו נשמעים ומתכוון לתועלת מותר לספר לרב אפי' אם יתכן שיתפרסם ממנו הדבר).

מי שעובר עבירה פעמים רבות ואינו ירא שמים מותר להכלימו ולספר בגנותו בין בפניו ובין שלא בפניו, ובדבר שקול יש לדונו לכף חובה, אך יזהר בפרטים המבוארים בבאמ"ח.

מי שאינו מקיים דברי בי"ד ואין לו תשובה למה עושה כך, או שתשובתו אינה אמת אלא להוציא מדעתנו גנותו, מותר לספר גנותו, ולרושמה בספר הזכרונות לדורות.

לשון הרע לתועלת - מי שיש לו מידות רעות נכון לספר לבנו או לתלמידיו ולהזהירם שלא יתחברו עמו כדי שלא ילמדו ממעשיו, כיון שעיקר איסור לשון הרע הוא כשמתכוון לגנות, ואמנם יבאר לשומע למה מותר לספר דבר זה. וכן מי שעושה עסק או שידוך עם אחר מותר לחקור על מהותו ועניינו, ויאמר להם ששואל לתועלת (דאל"כ עובר על לפני עוור), ומותר לענות לו כדי להועיל לו, אבל יזהר שלא להוסיף.

תשובה על איסור לשון הרע - אם לא האמינוהו השומעים תשובתו היא חרטה וידוי וקבלה לעתיד, אבל אם האמינוהו ונתגנה חבירו אינו מתכפר עד שירצה את חבירו, (והרבה פעמים אינו יכול לזכור כל מי שדיבר עליו, והוא כמעוות שאינו יכול לתקן).

כלל ה':

אף שבעבירות שבין אדם לחבירו יש פרטים רבים מתי אסור ומתי מותר לספר, מ"מ אסור לגנות את חבירו בעניינים שבין אדם לחבירו אם לא הזיק לחבירו, אף שודאי עבר איסור (כגון שלא הלווהו, או לא הטיב לו, נקימה ונטירה).

שלילת מעלות - בכלל איסור לשון הרע לומר שיש לחבירו חסרון בשלימות המעלות, כגון לומר שאינו חכם (במילי דעלמא, וכ"ש לומר שאינו חכם בתורה) או גבור או עשיר וכיוצא בזה, ואפי' הוא אמת, מפני שיכול לגרום הזק בגופו או בממונו או שיצער או יפחידו. וכמו שאדם לא היה רוצה שיאמרו עליו דבר כזה כך אסור לומר כך על אחר. ובאופן זה יש חומרא במה שפחות מתכוון בזה לתועלת, ויתקבלו הדברים יותר ע"י השומעים. (הח"ח מאריך לבאר איזה נזקים יכולים להסתבב ע"י דבר זה). ודין זה תלוי על איזה אדם מספר, שאם לפי מצבו יש בזה שלילת מעלתו אסור.

אסור להוציא דיבה על חפצי חבירו, כגון על מה שמוכר חנווני אחר.

המספר עם עוד אחד עווננו חמור יותר ממספר יחידי, כי מאמינים להם יותר.

כלל ו':

איסור קבלת לשון הרע

אסור להאמין ללשון הרע, ואפי' לא אומר לו שהוא מאמין לו, ואמרו חז"ל שגדול עונש המקבל מן המספר, אמנם אסור לשמוע אף בלא להאמין. וגם השומע לשון הרע לתועלת אין ההתר אלא לשמוע ולחוש אבל להאמין אסור. ולפעמים מצוה לשמוע כדי ללמד זכות לפני המספר או לפני השומעים, אך גם בזה יזהר שלא להאמין.

וגם אם יודע שהדברים אמת אך אפשר לדונו לזכות והוא דן לחובה, עובר על איסור קבלת לשון הרע, מלבד מצות בצדק תשפוט עמיתך, וכ"ש אם הסיפור על איש ירא שמים.

איסור קבלת לשון הרע הוא על כל דבר שאסור לאומרו כולל שלילת המעלות.

אע"פ שאסור להאמין ללשון הרע מותר לחוש, והיינו חשש בעלמא כדי לשמור את עצמו מנזק, אבל לא יהיה הדבר אפי' בגדר ספק, ומחויב להיטיב לו ככל איש ישראל, ואסור לעשות מעשה או להזיקו או לביישו או לשנוא אותו מחמת זה, ואפי' שמע הדברים מעד אחד בבי"ד אסור.

מי שהאמין ללשון הרע תקנתו שיוציא הדברים מליבו, ויקבל על עצמו שלא להאמין יותר ללשון הרע, ויתוודה.

מה יעשה אדם הנמצא בחברת אנשים המדברים לשון הרע - מי שיושב בחברת אנשים ובא אדם לספר לשון הרע ואינו יכול להוכיחם, אם יכול ללכת או לסתום אזניו מצוה רבה לעשות זאת, ואם אינו יכול יחליט שלא להאמין, ולא יהיה נח לו לשמוע, ולא יראה שום תנועה שנהנה מהסיפור, ועדיף שיראה שלא נח לו ממה שמדברים. ואם עדיין לא ישב או שיכול ללכת ולא הולך נקרא פושע כמוהם, וכ"ש אם מתכוון לשמוע דבריהם, וצריך להתרחק מאד מחבורה כזו.

כלל ז':

דיני קבלת לשון הרע

אסור לקבל לשון הרע אפי' שמע הדברים ברבים. ואפי' שמע הסיפור בפני המספר אם לא הודה לדברים, ואפי' שתק ודרכו תמיד לא לשתוק אסור להאמין. ואף אם שמע לשון הרע מכמה אנשים אסור להאמין (ונעשו רשעים מפני שסיפרו לשון הרע). ואף אם יצא קול על אדם אסור להאמין. אמנם איש המוחזק לרשע שעובר על איסורים בשאט נפש מותר לקבל עליו לשון הרע. ואם סיפר לו אדם גנות על עצמו ועל חברו, מותר להאמין רק למה שסיפר על עצמו.

מהימון כבי תרי - השומע לשון מאיש שנאמן עליו כבי תרי, אם הוא דבר שאין איסורו ידוע וברור או מענין שלילת המעלות או מעשי אבותיו וקורביו ומעשי הראשונים, אין מותר לקבל הדברים ולדונו לגנות. ואפי' בדבר שאיסורו ברור אין מותר לקבל אלא ממי שראה בעצמו ולהתרחק מחברתו, אבל אסור לספר לאחרים או להפסידו או להכותו.

מי ששמע **ממסיח לפי תומו** אם הוא דבר שאין איסורו ידוע וברור או מענין שלילת המעלות או מעשי אבותיו וקורביו ומעשי הראשונים, או שהמסיח לפי תומו לא ראה הדבר בעצמו, אסור להאמין. ואפי' דבר שאיסורו ברור וראה בעצמו אין להאמין וכ"ש שלא לספר לאחרים לעשות מעשה על פי הדברים ששמע.

ואם יש **דברים הניכרים** שהמעשה אמת, אם הוא דבר שאין איסורו ידוע וברור או מענין שלילת המעלות או מעשי אבותיו וקורביו ומעשי הראשונים, אין מותר לקבל הדברים ולדונו לגנות. וגם בדבר שאיסורו ברור צריך שיהיו דברים הניכרים בענין הסיפור עצמו, ושראה את הדברים הניכרים בעצמו, ואסור לספר הדברים לאחרים או לעשות מעשה על פי זה. ואמנם לבי"ד לפעמים מותר על פי דברים הניכרים להכותו כדי שיודה אבל ליחיד אסור, וטובי העיר אפי' אם הם כבי"ד אסור להם לסמוך על התובע אלא לברר הדבר בעצמם.

חלוקת חוברות חינם לצורך חזרה

לקראת ימי סיום זמן קיץ וימי בין הזמנים אב תתקיים בעז"ה חלוקה של חוברות "תמצית הש"ס" על מסכתות שלימות, החלוקה מיועדת לאלו שבכוונתם לחזור בימי בין הזמנים על מסכת שלימה, המסכתות שיצאו עד עתה הם- ברכות, כל מסכתות סדר מועד, יבמות, כתובות, ונדה. נקודות חלוקה בירושלים, בני ברק, מודיעין עילית, ועוד.

להזמנת חוברות נא להתקשר ל 04-9846214
בין השעות 18:00 ל 20:00.

לעילוי נשמת הגאון רבי חיים בן ר' ישראל מאיר
פריימן זצ"ל.

ניתן להשיג חוברות תמצית על מסכת ברכות, מסכתות
סדר מועד, יבמות, כתובות, נדה,
וכן תמצית המקרא, נ"ך, וספרי מוסר.

לפרטים והערות נא להתקשר ל-

052-7692282. בין 19:00 ל 20:00.

ניתן לקבל את הגליונות בדואר או ב-

tamtzissas@gmail.com